Майор, граф фон Фальзберг, комендант прусський, закінчував перегляд своєї пошти; він сидів у широкому вишиваному фотелі, сперши ноги на витворну мармурову дошку коминка, де його остроги за три місяці окупації в замку д'Ювіль, вичеркуючи щодня потроху, видовбали дві глибокі ямки.

Філіжанка з кавою парувала на круглому, мозаїчної роботи столикові, загидженому плямами лікерів, попаленому сигарами та покарбованому ножиком: іноді, загострюючи олівця, офіцер-завойовник вирізьблював на коштовному столикові цифри або ж візерунки, які тільки-но вигадувала його лінива думка.

Прочитавши листи й проглянувши німецькі газети, шо приніс його вахмейстер, він підвівся, підкинув у коминок три-чотири величезних сирих поліна (ці добродії на паливо потроху вирубували парк) і потому підійшов до вікна.

Дощ лив, як із відра, наче насланий якоюсь шаленою рукою, справжній нормандський дощ, що падає навскісно, густий, як завіса, мов стіна з похилених борозен, дощ, який хлюпотить, заляпує болотом, усе затоплює, справжній дощ з околиць Руана — цього урільника Франції.

Офіцер довгий час дивився на залиті водою луки й на ген ту річку Андель, що збучавіла й вийшла з берегів; він пальцями по шклі легенько тарабанив рейнського вальса, але шерех примусив його обернутись: то ввійшов його помічник, барон фон Кельвайнгштайн, що був в одному з ним чині.

Майор був плечистий велетень, з довгою бородою, що, наче віяло, стелилася широко йому по грудях; і вся його велетенська й пишна постать у військовому вбранні нагадувала паву, що розпустила хвоста під підборіддям. Він мав блакитні очі, холодні та спокійні, одну шоку

розрубано йому шаблею в австрійську війну; а взагалі його вважали й за добру людину, й за доброго офіцера.

Капітан був низенький, рудий, з великим, міцно підперезаним животом; він коротко підстригав свою вогненно-руду бороду, а при певному освітленні вона полум'яніла, і тоді здавалося, що лице натерто фосфором. Йому бракувало двох зубів, вибитих під час нічних бенкетів (як воно сталося, він і сам не пам'ятав), і він шепелявив і якось так хрякав, що не завжди можна було його зрозуміти; до того ж він був лисий на самій лише маківці, як чернець із тонзурою, але навколо цього голого обрічика кучерявилась невеличка блискучо-золота вовна.

Комендант стиснув йому руку й одним духом вихилив свою філіжанку кави (вже шосту зранку), вислухуючи службового рапорта від свого помічника про те, що сталось у них в полку. Потім вони обидва підійшли до вікна і призналися один одному, що їм невесело. Майор, людина спокійна, мав родину на батьківщині і ладен був миритись з усім; зате барон-капітан, завзятий гультяй, завсідник шинків і палкий зальотник та джигун, просто казився від вимушеного за три місяці відлюдного життя в цій глушині.

Але щось зашкряботіло у двері; комендант дозволив увійти, і на порозі, в розчинених дверях, з'явився, мов автомат, один з їхніх солдатів. Сама його поява означала, що сніданок готовий.

В їдальні вони застали трьох молодших офіцерів: поручника Отто фон Гросслінга і двох підпоручників — Фріца Шойнавбурга й маркіза Вільгельма фон Айріка, невеличкого блондина, зарозумілого й брутального з солдатами, жорстокого до переможених і запального як той порох.

Відколи маркіз фон Айрік прибув до Франції, товариші інакше й не називали його, як Мадемуазель Фіфі. Це прізвисько йому дали за його манірні звички, за тонкий стан, що був мов зашнурований, за його бліде

обличчя з ледве-ледве порослими вусиками, а також за прибрану ним звичку вживати, щоб виявити своє найбільше презирство до людей та речей, французькі слова "fi", "fi donc", що їх він вимовляв з невеличким присвистом.

Ідальня в замку д'Ювіль являла з себе довгу й розкішну кімнату, але люстри старовинного кришталю в ній мали чимало знаків від куль, а широкі фламандські гобелени, порубані шаблями, пообвисали де-не-де, — все це свідчило, чим бавився Мадемуазель Фіфі під час свого байдикування.

На стінах три родинні портрети — військовий у панцирі, кардинал і президент — курили довгі порцелянові люльки, а в рамі, потемнілій від часу, якась поважна пані, затягнена в грудях, пишаючись, демонструвала величезні, намальовані вуглем вуса.

Сніданок офіцерський минув майже у мовчанні. Знівечена, темна від дощу кімната засмучувала одним виглядом своїм завойованого місця, а її старий дубовий паркет став такий брудний, як долівка в шинку.

Попоївши, офіцери почали палити цигарки й взялися за питво, не перестаючи нарікати на свою нудьгу. Пляшки з коньяком та лікерами переходили з рук до рук; і, повивертавшись на своїх стільцях, усі вони раз по раз сьорбали із шклянок малими ковтками вино, не виймаючи з рота довгої зігнутої люльки з фаянсовим яйцем на кінці, розмальованим, немов на звабу готтентотам.

І тільки шклянки спорожнялись, офіцери знову рухом покірливої втоми наповняли їх. А Мадемуазель Фіфі щоразу розбивав свою шклянку, і солдат умить підносив іншу.

Вони тонули в хмарах їдучого диму і, здавалося, поринули в хміль, сонний та сумний, в оте похмуре пияцтво людей, що п'ють знічев'я.

Але раптом барон скочив на рівні ноги. Він аж затрусився з люті й вилаявся:

— Чорт батька зна що, так далі не може бути, треба ж нарешті щось видумати.

Поручник Отто й підпоручник Фріц, обидва з типовими німецькими обличчями, брутальними й похмурими, запитали:

— Але ж що вдіяти, пане капітане?

Той трохи подумав і потім сказав:

— Що? Коли пан комендант дозволить, треба врядити гулянку.

Майор витяг люльку й мовив:

— Яку гулянку, пане капітане?

Барон підійшов ближче:

— Я все беру на себе, пане комендантe. Я відряджу до Руана "Слухаюсь", і він нам привезе панночок, я знаю, де їх роздобути. Тим часом тут зготують вечерю, у нас же всього, всього досить, — і ми матимемо принаймні один чудовий вечір.

Граф фон Фальзберг стиснув плечима й з усмішкою зауважив:

— Та ви, друже, з глузду з'їхали.

Але офіцери повставали, оточили свого начальника й почали благати:

— Пане коменданте, дозвольте, хай капітан зробить це, бо ж тут така нудьга.

Майор нарешті погодився.

— Нехай буде так, — сказав він. І зараз же барон звелів покликати "Слухаюсь". Це був старий унтер-офіцер; він ніколи не всміхався й фанатично виконував хоч би там яке розпорядження свого начальства.

Випроставшись, він байдуже вислухав наказ баронів і вийшов; за п'ять хвилин четверо коней під зливою мчали галопом велику валкову бричку з нап'ятим над нею, мов бамя, брезентом.

Зразу ж, мовби бадьорість якась їх пойняла, мляві постаті ожили, обличчя пожвавішали, і всі заговорили.

І хоча злива репіжила, як і раніш, майор був певен, що вже не так похмуро, а поручник Отто запевняв, що небо випогодиться. Здалося, що й самого Мадемуазель Фіфі не можна було втримати на місці: він то схоплювався, то сідав. Його ясні та жорстокі очі шукали, що б таке знищити. Раптом, спинивши погляд на вусатій пані, молодий блондин витяг револьвера.

— Ти того не побачиш, — сказав він і, не встаючи з крісла, націлився. Дві кулі одна по одній продірявили очі на портреті.

Потім він крикнув:

— Ану, підведемо міну.

Зразу балачки припинилися, ніби всіх охопила нова й надзвичайна цікавість.

Міна — це була вигадка Мадемуазель Фіфі, його спосіб руйнувати, його улюблена розвага.

Залишаючи свій замок, власник граф Фернанд д'Амоїс д'Ювіль не встиг ані забрати що-небудь з собою, ані заховати: лише срібло йому пощастило сховати в дірці одного простінка. Але ж, оскільки він був дуже багатий, велика зала, що її двері виходили до їдальні, до втечі господаря мала вигляд музейної галереї.

На стінках було розвішано картини, малюнки й коштовні акварелі; на столиках, етажерках та в розкішних вітринах було накладено силу всякого дріб'язку: різні вазочки, статуетки, саксонські фігурки, китайські божки, вироби зі старовинної слонової кості або венеційського шкла — вся оця химерно-примхлива й коштовна сила речей заповнювала величезну кімнату.

З цього всього мало що й залишилося досі. Не тому, що його було розкрадено, — майор фон Фальзберг аніяк не дозволив би цього, — а тому, що Мадемуазель Фіфі врядигоди підводив міну, і всі офіцери під той час хвилин з п'ять щиро розважались.

Маленький маркіз кинувся до зали роздобувати все для цього потрібне. Він приніс чудового китайського чайника з рожевої породи, насипав у нього повнісінько гарматного пороху, а через носик обережно протяг довгий гніт, запалив його й бігцем одніс цю пекельну машинку до сусідньої кімнати.

Зараз же він швиденько вернувся й причинив за собою двері. Німці всі стояли з усмішкою та з якимсь дитячим зацікавленням чекали, а коли вибух струснув замок, вони разом ринули до вітальні.

Мадемуазель Фіфі, що ввійшов перший, заплескав мов несамовитий в долоні перед теракотовою Венерою, у якої нарешті відлетіла голова, і кожний, підіймаючи шматки порцеляни, дивувався на ці зубчиками

різьблені дивні черепки, виявляючи нові спустошення й доводячи, що деякі пошкодження сталися ще за попередніх вибухів; а майор батьківським оком, гідним самого Нерона, оглядав величезну залу, струснуту вибухом і засипану уламками з витворів мистецтва. Він перший вийшов з цієї кімнати, добродушно зауваживши:

— Цього разу добре вдалося.

Але ж у їдальню, де було накурено, ввірвалася така хмара порохового диму, аж дух сперло. Комендант одчинив вікно, офіцери, що вернулися сюди допивати останні чарки коньяку, теж підійшли до вікна.

Вогке повітря війнуло в кімнату, несучи легкі бризки водяних крапель, що, мов пудрою, посипали бороди. Офіцери дивились на великі дерева, пониклі від дощу, на широку долину, заслану темними навислими хмарами, на шпиль церковної дзвіниці, що манячіла здаля крізь дощову заслону.

На цій дзвіниці з приходу німців не дзвонили. Це, власне, був єдиний опір, що його завойовники зустріли в цьому краї. Кюре ніколи не відмовлявся приймати на постій і годувати прусських солдатів; не раз він сам випивав пляшку пива чи бордо з неприятельським комендантом, що вдавався до його доброзичливого посередництва, однак упрохати кюре хоч раз дзенькнути в дзвін не можна було ніяк; швидше він дозволив би себе розстріляти. Такий був у нього свій спосіб протесту проти навали, протесту мирного, мовчазного, єдиного, що, на його думку, личить священикові — людині лагідності, а не ворожнечі; і всі чисто парафіяни на десять миль навколо вихваляли непохитну героїчність абата Шантавуана за те, що насмілився встановити вселюдну жалобу й оголосити про неї впертою мовчанкою дзвона своєї церкви.

Все село, запалене тим опором, ладне було підтримувати свого пастора до самого кінця, зносити геть усе, вважаючи цей мовчазний

протест за охорону національної честі. Селянам здавалося, що вони більше навіть вислужилися перед країною, ніж Бельфор і Страсбург, вони-бо дали приклад, гідний того, щоб назва їхнього села стала невмирущою; поза всім тим вони ні в чому не відмовляли переможцям пруссакам.

Комендант і чисто всі офіцери глузували з цієї неуразливої мужності, а оскільки весь край виказував свою покірливість та уважливу до них лагідність, — вони витерплювали охоче мовчазливий її патріотизм.

Тільки один маленький маркіз Вільгельм будь-що хотів домогтися, щоб дзвін задзвонив. Він сердився на дипломатичну поблажність свого начальника, і не було дня, щоб він не благав коменданта дозволити йому зробити "дзелень-бом" один-однісінький раз, щоб хоч трохи розважитись. Просив він з котячою грацією, з жіночою ласкавістю, ніжним голосом коханки, що має якесь пекуче бажання, та комендант ніяк не погоджувався, і Мадемуазель Фіфі тішив себе тим, що підводив міну в замку д'Ювіль.

Кілька хвилин усі п'ятеро стояли біля вікна, вдихаючи вогке повітря. Нарешті поручник Фріц вимовив, грубо зареготавши:

— Нафрят чи матимуть наші панночки пітхотящу похоту для сфоєї прогулянки.

Потім кожен пішов у своїх справах, полишивши на капітана чималий клопіт із готуванням вечері.

Посходившись знов увечері, вони почали сміятись, коли глянули один на одного. Всі понапомаджувались, понафарбувались і були посвіжілі, як у дні великих парадів. Капітанове волосся здавалось не таким сивим, як уранці: той виголився, залишивши одні тільки вуса, шо полум'ям горіли у нього під носом.

Хоча ішов дощ, вікно залишалося відчинене; ввесь час хто-небудь підходив до нього й наслухав. О десятій хвилині на сьому барон відзначив, що десь здалеку гуркотить. Всі посхоплювались на ноги; і незабаром під'їхала велика бричка; четверо коней, що весь час мчали в галоп, були заляпані болотом аж до спини, тяжко позасапувалися й парували.

На ґанок піднялося п'ятеро жінок, п'ятеро гарненьких панночок, що їх старанно вибрав капітанів приятель, якому "Слухаюсь" передав листовну картку свого офіцера.

Жінки зовсім не потребували, щоб їх просили, певні, що їм добре заплатять, бо за три місяці вони добре познайомились із пруссаками і змирилися з ними, так як і з загальним станом речей. "Цього вимагає наше "ремество", — казали вони дорогою проміж себе, певно, даючи цим відповідь на деякі докори сумління.

Одразу ж увійшли до їдальні. При світлі їдальня через свої жалюгідні руїни здавалася ще похмурішою; а стіл, заставлений м'ясними стравами, багатим посудом та сріблом, найденим у простінку, де воно було заховане господарями, надавав цій кімнаті вигляду таверни бандитів, що вечеряють після грабунку.

Сяючи з радощів, капітан заволодів жінками, ніби звичайними речами, прицінював їх, обіймав, нюхав, визнаючи вартість їх для насолоди; а що трьом молодшим офіцерам кортіло вибрати собі по дамі, — він владно й гаряче заперечував, оберігаючи для себе право розподілу з усією справедливістю, дотримуючись рангу й ні в чому не порушуючи ієрархії.

Далі, щоб уникнути всяких балачок, зайвих суперечок та можливих підозрінь у пристрасті, він вишикував панночок у ряд по зросту і, звертаючись до найвищої, тоном командира запитав:

— Як тебе звать?

— Памела, — відповіла вона, силкуючись говорити басом.

Тоді він оголосив:

— Номер перший, на ім'я Памела, присуджується комендантові.

Обійнявши потім, на знак власності, другу, білявку, гладку Амаду він офірував поручникові Отто, Єву-Помідору — підпоручникові Фріцу, а найменшу й наймолодшу з усіх, Рашель, чорнявку з темними, мов чорнильні плями, очима, єврейку, кирпатий ніс якої ніби ще більше стверджував те правило, що всі євреї гембаті, — наймолодшому з офіцерів, тендітному маркізові Вільгельмові фон Айріку.

Та проте всі жінки були гарні та огрядні, вони не дуже відрізнялись одна від одної з лиця і через однакові щоденні любовні обов'язки й однакове життя в публічних будинках скидадися поміж собою поводженням і церою.

Троє молодих офіцерів хотіли були зараз же забрати до себе своїх панночок, мовляв, їм же треба почистити одежу та вмитися після дороги; але капітан мудро запротестував, заявивши, що панночки досить чисті, щоб сісти до столу, і що офіцери, які підуть з ними нагору, либонь, повернувшись, захочуть мінятися дамами, а це збаламутить решту попарованих. Його досвід переважив. Почалися лише поцілунки, поцілунки в надії на краще.

Раптом Рашель задихнулася, закашлявшись до сліз, пускаючи ніздрями дим. То маркіз, ніби цілуючи, дмухнув їй в рот струмок тютюнового диму. Вона наче зовсім не сердилася, жодного слова не сказала, тільки пильно поглянула на свого владаря, й далеко, в глибині її темних очей, заворушився збуджений гнів.

Сіли до столу. Здавалося, що навіть сам комендант був зачарований; праворуч од себе він посадив Памелу, ліворуч білявку й, розвиваючи серветку, промовив: — Вам, капітане, спала в голову блискуча думка.

Поручники Отто і Фріц, чемні, наче вони були серед світських дам, трохи соромилися своїх сусідок; зате барон Кельвангштайн, потрапивши в своє звичне оточення, сяяв, кидав непристойними словами і здавався вогненним у своїй короні червоного волосся. Залицяючись до жінок, він говорив лихою французькою мовою, а його шиноцькі компліменти, які він якось наче вихаркував крізь дірку двох вибитих зубів, долітали до дівчат разом із бризками слини.

А втім, дівчата мало що й розуміли, свідомість їхня прокидалася тоді лиш, коли барон випльовував зі своїх уст якісь сороміцькі слова, гидкі вирази, до того ж попсовані його вимовою. Тут вони всі разом починали, мов божевільні, реготати, падали на животи своїх сусідів, повторюючи ті вирази, які барон почав уже навмисне перекручувати, щоб заохотити дівчат до стидких висловів. І вони, п'яні від перших пляшок вина, залюбки викидали з себе ці слова, а ставши собою, давали волю своїм звичкам: цілували на обидва боки вуса, щипали руки, верещали, мов навіжені, пили з усякої шклянки й наспівували французьких куплетів та німецьких пісень, що перейняли від ворогів, маючи щодня з ними стосунки.

Незабаром і чоловіки, так само сп'янілі од виставленого так близько під руками жіночого тіла, ошаліли, почали галасувати, били посуд; а в цей час за їх спинами солдати спокійно услуговували їм.

Один комендант виявляв стриманість.

Мадемуазель Фіфі посадив Рашель до себе на коліна й, розпалившись, то гаряче цілував темні її кучері на шиї, вдихаючи між одежею й шкірою ніжну теплінь її тіла та всі його пахощі, то, охоплений шаленою жорстокістю та властивою йому жадобою до бешкетування,

несамовито щипав її крізь одежу, примушуючи кричати. А то часом припадав своїми вустами до свіжого рота єврейки і цілував її до задиху; аж раптом він укусив дівчину так глибоко, що струмочок крові сплив на її підборіддя й потік за корсаж.

Ще раз вона пильно подивилась на нього й, промиваючи ранку, пробурмотала:

— За це ж платять.

Він з брутальною усмішкою відповів:

— Я й заплачу.

Дійшло до десерту; заходилися наливати шампанське. Комендант підвівся й тим точнісінько тоном, яким би він узявся виголосити тост за здоров'я цісаревої Августи, сказав:

— За наших дам!

І почалися тости, тости п'яної солдатської галантності всуміж із сороміцькими жартами, що ставали ще брутальнішими через незнання мови.

Офіцери підводилися й промовляли один за одним, а панночки, дуже підпилі, з каламутними очима й звислими губами, щоразу без пам'яті плескали в долоні.

Капітан, з певним наміром надати оргії галантного вигляду, підняв ще раз свій келих і проголосив:

— За наші перемоги над серцями!

Тоді поручник Отто, подібний до ведмедя з Чорного лісу, запальний, пересичений питвом, підвівся і, раптом охоплений п'яним патріотизмом, гукнув:

— За наші перемоги над Францією!

Жінки, хоча й зовсім були п'яні, промовчали, а Рашель, уся здригнувшись, звернулась до нього:

— Ну, знаєш, бачила я французів, що при них не сказав би ти цього.

А малий маркіз, усе ще тримаючи її на колінах, дуже звеселілий од вина, почав глузувати:

— Ой, ой, ой! Я ж ніде таких не бачив. Тільки-но ми приходимо, вони показують нам спину.

Роздратована цим дівчина крикнула йому в лице:

— Брешеш, паскудо!

На мить він утупив у неї свої посоловілі очі, як утупляв їх у картину, коли з револьвера пробивав полотно, а потім знов почав сміятись:

— Оввa, красуне! Та́к би ми й були тут, коли б вони були хоробрі. — І, набравшися духу, додав: — Ми їхні господарі. Франція — наша.

Вона одним стрибком зіскочила з його колін і упала в крісло. Він підвівся, простяг свою шклянку до серед столу й мовив:

— Наші Франція й французи, ліси, поля й будинки Франції.

Решта, всі п'яні, натхнені вояцьким запалом, чисто тваринним, схопивши свої келихи, крикнули: "Хай живе Пруссія!" — і враз їх спорожнили.

Дівчата, змушені мовчати, пойняті страхом, не протестували. Навіть Рашель мовчала, безсила щось відповісти.

Маркіз поставив на голову єврейці келих шампанського і крикнув:

— І все жіноцтво Франції також наше.

Рашель схопилася так швидко, що кришталевий келих перевернувся й, обливши (як обливають на хрестинах) її чорні кучері золотистим вином, упав і розбився на підлозі. Губи її тремтіли, вона з презирством дивилася на офіцера, що все сміявся, й здушеним од гніву, тремтячим голосом вимовила:

— Це... це... це... брехня: жінки Франції не будуть вашими!

Він сів, щоб насміятись досхочу, й, прибираючи паризької вимови, запитав:

— Це дуже добре, дуже добре, але в такому разі що ж ти тут робиш, моя мила?

Вражена, вона спершу промовчала, через своє обурення зразу не зрозумівши всього, а потому, добре второпавши, що він сказав, з шаленим роздратованням кинула йому:

— Я... я... я... не жінка, а паскуда, я якраз те, що пруссакам потрібне.

Вона не встигла договорити, коли він з усієї сили дав їй ляпаса; а як він і вдруге підняв руку, вона, ошаліла й несамовита, схопила зі столу

маленького десертного срібного ножика й, швидше ніж встигли щось помітити, шпигнула його просто в шию, саме в ту ямку, де починаються груди.

Якесь недомовлене слово застрягло йому в горлі, і він спинився з роззявленим ротом і жахливим поглядом.

Всі враз скрикнули й, збентежені, схопилися з місць; Рашель, кинувши свого стільця під ноги поручникові Отто, який простягся на весь свій зріст, підбігла до вікна, одчинила його й, швидше ніж могли схопити її, вискочила в темряву, де все ще періщив дощ.

За дві хвилини Мадемуазель Фіфі помер. Тоді Фріц і Отто вихопили шаблі й хотіли порубати жінок, які попадали їм у ноги. Майор ледве спинив цю різанину й звелів чотирьох переляканих дівчат зачинити в окрему кімнату під охороною двох солдатів; потім, вишикувавши солдатів ніби до бою, вирядив шукати втікачку, цілком певний, що її схоплять.

П'ятдесят солдатів, напучених загрозою, було відряджено в парк. Двісті інших нишпорили по лісках та по всіх хатах в долині.

Стіл, з якого враз усе було прибрано, став тепер за смертельне ложе, а чотири офіцери, суворі, протверезені, з строгими, як на службі, обличчями військових людей, стояли коло вікон, удивляючись у темряву ночі.

Злива не вщухала. Невпинне хлюпання сповнювало морок, безперервний шум води, що падає й тече, крапле й бризкає.

Раптом пролунав постріл, згодом другий дуже здалека, і впродовж чотирьох годин розлягалися постріли, близькі або далекі, команда до збору, чулись якісь чудні слова, немов перекликання горловими голосами.

На ранок усі вернулись. Двоє солдатів було забито та троє поранено своїми ж товаришами в запалі цього полювання та серед метушні нічної погоні. Рашелі так і не знайшли.

Тоді німці поклали собі нагнати холоду на людність, поперетрушували в помешканнях, увесь район виходили, з’їздили, перерили. Єврейка, здавалось, не лишила жодного по собі сліду.

Коли повідомили про це генерала, він наказав справу цю зам'яти, щоб не давати поганого прикладу для армії, і покарав дисциплінарною карою коменданта, а останній — підвладних собі.

— Не для того воюють, щоб утішатися з повіями й милуватися ними, — сказав генерал. І граф Фальзберг, розлютований цим, вирішив помститися над усією округою.

А що йому потрібний був привід, він запросив до себе кюре й звелів йому дзвонити в дзвона на похороні маркіза Айріка.

Зовсім несподівано кюре виказав покірливість, лагідність, повну повагу. Тіло Мадемуазель Фіфі несли солдати, оточуючи з усіх боків труну, з набитими рушницями, і коли труна рушила з замку д'Ювіль, прямуючи до цвинтаря, — на дзвіниці вперше задзвонили по покійникові, але якось так весело, мовби чиясь приязна рука гладила дзвона.

Він дзвонив і ввечері, і другого дня, і так день у день; калатав досхочу. Часом навіть уночі дзвін сам собою починав здригатись і кидав два чи три тихих звуки у темряву ночі, збуджений з невідомої причини й охоплений якоюсь дивною радістю. Всі околишні селяни говорили, що дзвона заворожено, і ніхто, крім кюре та його паламаря, не підходив до дзвіниці.

А все це було тому, що на дзвініці жила в тривозі й самоті одна бідна дівчина, яку таємно годували ті два чоловіки.

Вона перебувала там аж до відходу німецького війська. А потім одного вечора кюре, позичивши в пекаря візочка, сам одправив свою полонянку до руанських воріт. Спинившись тут, священик обійняв її; вона злізла з бідки й хутко дійшла до публічного дому, господиня якого певна вже була в її смерті.

По якомусь часі її звідси забрав один патріот, людина без забобонів, якому вона полюбилася за її героїчний вчинок; згодом, покохавши її, як жінку, він одружився з нею, і вона стала дамою не гіршою за багатьох інших.